

Читаємо роман В. Голдінга «Володар мух»

Теоретичний базис. Дослідження є спробою заповнити прогалини у методичних розробках уроків та в підручниках з історії світової літератури ХХ ст. Ідеться про суперечності у рецепції дебютного роману-притчі «Володар мух» англійського класика ХХ століття Вільяма Голдінга, які у практиці вітчизняного шкільного та вишівського викладання призводять до очевидних спрощень його актуального змісту. Тиражуються стереотипи, які не дозволяють побачити його філософську глибину, викликають читацьке розчарування. Найбільш поширений стереотип – нібито в романі йдеться про «одвічну боротьбу добра і зла», показаних через деградацію дітей на острові. Нібито автор показав присутність Звіра в людській душі, витоки людської жорстокості тощо. Пропонуємо трактування твору В. Голдінга як гостроактуальної для свого часу (середина ХХ ст.) антиутопії, коли постала загроза ядерної світової війни, було очевидним домінування тоталітаризму у світовій політиці. Роман залишається актуальним повсякчас, оскільки показує відповідальність кожної людини за суспільний устрій, у якому живе суспільство. **Мета** дослідження – уважне відчитування підтексту у творі через розуміння авторського наміру, вираженого завдяки поетиці філософського роману-притчі.

Результати, висновки. Перерахунок найважливіших рис поетики сучасного роману-притчі «за Голдінгом» включає такі характеристики (перші дві характеристики притаманні притчі від початків її жанрової еволюції, наступні характеризують конкретний роман і показують, що цей перелік можна розширити, якщо порівняти з іншими творами притчової форми): 1) присутність інакомовлення: увесь сюжет «Володаря мух» є алегорією розвитку людської цивілізації, відзначається подвійним характером (пряме зображення дітей на острові й універсальне – у підтексті читаємо про все людство); 2) повчальність / однозначність розв'язки, якою завершується розвиток сюжету, характерного для антиутопій (розв'язка є авторським попередженням для людства про небезпеку самознищення); 3) архетипний характер головних образів-персонажів: вони представляють людське суспільство в мініатюрі; 4) локалізація хронотопу: дія зосереджена на острові та стиснута в невеликий проміжок часу, щоб читач легко охоплював універсальне зображення – людство в мініатюрі; 5) символічний або алегоричний характер деталей в авторській розповіді.

Ключові слова: роман-притча «Володар мух», В. Голдінг, антиутопія, читацька рецепція, актуальність філософського твору, поетика, підтекст, алегорія.

Вступ

Найперше, що доводиться чути від учителів-словесників про дебютний роман англійця Вільяма Голдінга «Володар мух» (1954), – що вона складна і «не для дітей». Може, із цієї причини у зміненій (укотре?) програмі світової літератури, де вона вивчалася то в 6-му, то у 12-му класі, наразі повість фігурує лише у списку для додаткового читання для 9-го класу. Переглядаючи відгуки на онлайн-сторінках сучасного книжкового ринку та методичну літературу для вчителів, можна побачити передусім вияв характерних стереотипів її сприймання.

Теоретичний базис

Про роман та його автора – Нобелівського лауреата 1983 р. – неодноразово писали відомі фахівці з англійської та світової літератури ще в радянський час (В. Івашова, Р. Самарін, Н. Жлуктенко, Б. Мінц, А. Нямцу, С. Павличко, котра також є автором найвідомішого українського перекладу, уперше виданого в 1988 р., та ін.). Вони посилалися на представників зарубіжної голдінгіани: монографії М. Кінкід-Вікс і Я. Грегора, С. Бойда, Д. Кромптона, В. Тайгер, В. Редпата, наукові розвідки Ф. Кермоуда, Д. Андерсона, Д. Лоджа, С. Медкафа тощо. Різноманітність літературно-критичних оцінок і суперечливі коментарі щодо роману «Володар мух» пояснюються різницею методологічних та філософських позицій дослідників. Беручи до уваги їхні ідеологічні настанови, розрізняють декілька принципово відмінних підходів до трактування роману, а саме:

- 1) це релігійний твір, що розвиває християнську доктрину первородного гріха та гріхопадіння;
- 2) твір втілює настанови екзистенціалістської філософії, тобто філософії відчуженого людського існування;
- 3) твір є ілюстрацією до вчень З. Фрейда та К. Юнга, адже автора цікавить співвідношення свідомого та несвідомого, індивідуального та колективного в людській поведінці;
- 4) роман є продуктом індивідуальної міфотворчості автора, пов'язаної з античними традиціями (див. докладніше: Нямцу, Литвинюк, 2011: 54–69).

Жодна з інтерпретаційних версій не дає вичерпного прочитання, оскільки окремо від інших веде до спрощень. Про англійського автора неодноразово захищені дисертації українських учених

(Н. Ліщинської, Л. Мірошніченко, О. Литвинюк), публікувалися розділи в підручниках та посібниках (Т. Кушнірової, І. Помазана), розробки уроків та методичні матеріали за цим твором (до прикладу, публікації Л. Безобразової, А. Градовського, О. Єременко, О. Каніболоцької, С. Квік, З. Савченко, С. Ярошовець).

Однак усе це практично не зачіпає увагу більшості читачів. У читацьких відгуках повторюються оцінки на кшталт: «Я уявляю, як це дітям читати. Взагалі не годиться. Для дітей вона не годиться»; «...книга... депресивна й жорстока»; «...після прочитання цієї книги, я так і не усвідомив, чому “світовий бестселер”»; і т. п. (Купити книгу, 2021). На додачу українська Вікіпедія визначає зміст книги досить спрощено: «Ця книга про суперечливість людської натури, про зло, що може прокинутись в людині» (Володар мух, 2021). Перед молодим читачем неминуче постає питання: чи варто ради такої банальної ідеї читати роман, написаний майже три чверті століття тому?

Чимало студентів, з якими обговорюємо твір Голдінга на практичних заняттях, мають від книги враження, не відповідні авторському намірові та не підтвержені поетикою твору. Доцільно спершу зупинити потік стереотипних упереджень, наголосивши деякі неточності у читацькій рецепції, а потім добиратися до суті тексту, з яким і фахівці не одразу дають собі раду. Відомий перекладач та літературознавець Т. Гаврилів у рецензії на чергове українське перевидання книги Голдінга у перекладі С. Павличко зауважив: «Більшість дослідників, які займалися цим літератором, закликають до обережності. Рухаючись на запалені ним вогники, всякчас розставляють віхи обумовленостей, так наче вони роблять це не з думкою про читача, а в побоюванні самим обпектися, засліпитися, збитися на манівці. Й можливо, постаті Голдінга та його романам щедріше вділили б мовчання, якби не рішення нобелівського комітету вісімдесят третього року, наче завбачливо запрограмованого на те, аби його доробок не підпав забуттю. Комфортніше Голдінга не згадувати. Голдинг – один з найдискомфортніших, згенерована ним незатишність, незручність, викличність сягає далеко за межі звичних напруг між митцем і суспільством» (Гаврилів, 2016).

Найхарактерніші читацькі стереотипи охоче тиражуються видавцями та авторами методичних розробок і підручників. Для прикладу візьмемо найпоширенішу анотацію, яка повторюється у

перевиданнях: «Внаслідок авіакатастрофи кілька дітей потрапляють на безлюдний острів, дуже схожий на райський куточок. Безмежний океан, тропічні пальми, кришталеве джерело, таємнича печера... Тут є все, крім дорослих. У маленькій громаді відразу визначаються два лідери. Починається боротьба за владу. І надто скоро діти забувають не тільки про дружбу й порядність, а навіть про людську подобу... Межа, яка відділяє людину від тварини, дуже тонка. І боятися треба не того звіра, що десь зовні. Набагато страшніший той, що всередині в кожного...» (Голдинг, 2015)¹.

Виклад основного матеріалу

Отже, при знайомстві з книгою найперше зустрічаємо чимало спрощень, щоб привернути увагу «наївних» читачів. Розкішне місце із тропічними пальмами на райському острові – не реалістична картина дії; це алегорична декорація, котра у підтексті асоціюється з біблійним раєм, з якого людей було вигнано за первородний гріх пізнання добра і зла. Боротьба двох підлітків за лідерство – не головний конфлікт, а лише одна з ліній складного протиборства цінностей у свідомості героїв «Володаря мух». Дітей на острові не «кілька», а кілька десятків, хоча точна кількість не вказана, і це важливо. Роман не сфокусований на психологічному зображенні боротьби добра і зла в людській душі, оскільки головні персонажі показані епізодично й лише настільки «психологізовані», наскільки авторові було потрібно, щоб вони сприймалися читачами як живі реальні хлопчики, хоча втілюють універсальні типи характерів, притаманні практично кожній людській спільноті (культурний герой, аутсайдер, мудрець, трикстер тощо) – і через те «не працює» так званий аналіз образів-персонажів як «позитивних» / «негативних», котрий досі тримається у шкільній методичній практиці. Та й чимало літературознавців пишуть про «поляризацію персонажів на позитивних та антигероїв» (Нямцу, Литвинюк, 2011: 77). Однак щодо серйозної літератури ХХ ст. метод не придатний і шкідливий, адже моралізаторство їй не притаманне, а спрощення заважають побачити важливе. Зокрема одразу варто підкреслити: внутрішні конфліктні лінії у романі (тобто притаманні психологічній прозі) розгорнуто значно менше, ніж головний філософський конфлікт, який стосується

¹ Надалі цитати з перекладеного тексту роману подаємо за цим виданням.

«колективного героя» (О. Зверев) – група дітей є алегоричним образом людства в екстремальних умовах виживання.

Стереотипним є і твердження про «найкращий роман» Голдінга. Насправді письменник не був автором єдиного роману-бестселера, на якому нібито й досі тримається його гучна слава, – наступні його книги написані значно майстерніше (принаймні, із точки зору психологічного зображення людських характерів). Це важливо розуміти, щоб не виникали хибні уявлення, чому автор (для одних – «шедевра», а для інших – «слабкого твору») був так високо поцінований нобелівським комітетом; Нобелівська премія, до речі, не присуджується за конкретний твір – Голдінг нагороджений «за романи, котрі з ясністю реалістичного оповідного мистецтва у поєднанні з розмаїттям та універсальністю міфу допомагають осягнути умови існування людини в сучасному світі» (цит. за Вікіпедією).

Ще один приклад стереотипного сприймання сформулювала у своєму відгукові читачка (від 18.07.2017), котра добросовісно намагалася пояснити, що ж її розчарувало: «У книжці також є значні недоліки. Наприклад, мені не зрозуміло чому неповнолітні діти летіли без дорослих. Я прекрасно розумію задум автора, але хотілося б більшої логічності. Багато подій описується дуже абстрактно, без персоналізацій і конкретики, через що доводиться перечитувати по декілька разів, щоб зрозуміти про що йдеться» (Купити книгу, 2021)¹.

Справді, у сюжеті «Володаря мух» чимало шитого білими нитками. І відповіді на питання, чому автор зробив так, а не інакше, допомагають прочитати його задум. «Голдінг – з тих авторів, котрі не обмовляються. Якщо в нього певне слово на певному місці, то так воно й має бути», – вважає Т. Гаврилів (Гаврилів, 2016). Зрештою, набагато важливіше прочитати те, що автор вклав у свій твір, ніж приписувати йому те, що ми й без нього знаємо, накладаючи якусь стереотипну «схему аналізу» з обов'язковими «недоліками».

Найперше поставимо питання про сюжетні нібито «недоліки» / невідповідності / лакуни. Чому після авіатроці не залишилося жодного дорослого, на острів потрапили лише діти, усі цілі й неушкоджені, а спогадів про пережиту катастрофу в їхній пам'яті майже не було? Чому у групі евакуйованих дітей були лише

¹ Стилiстику та орфографiю у цитатах зберiгаємо.

хлопчики, і чому саме англійські? Хіба така евакуація (на тропічний острів!) у Великобританії проводилася? Автори методичних розробок не раз повторюють, що події в романі стосуються часів Другої світової війни, хоча це не так – час дії умовний. Чому, за винятком незначних деталей, не показане минуле дітей, їхні взаємини ні до, ні під час розвитку дії, ні переживання катастрофи літака, а лише наростання страху перед неіснуючим Звіром? Адже у психологічному романі «про боротьбу добра і зла в людських душах» без докладного аналізу стосунків та переживань годі обійтися.

Найвірогідніша відповідь, яка є точкою відліку для нашого прочитання: бо твір не є реалістичним зображенням дійсних (чи вигаданих, але достовірно показаних) пригод, стосунків тощо. Не є психологічним романом про добрих-поганих хлопчиків та «звіра в людині». Автор задумав щось інше. Хтось із читачів сприймає це як алогічне, очікуючи, що автор мав би все пояснити достеменно, шукає недоліки і через те не довіряє зображенню. Такі упередження і блокують читацьке розуміння. Однак маємо до діла зі старими, як сама світова культура, засобами художньої умовності, які треба сприймати саме як умовність, як своєрідний «договір» із читачем: алегорія, міфологізація, авторське повчання-попередження у непрямій (притчовій) формі, полемічний підтекстовий (через інтертекстуальні зв'язки) діалог із попередниками тощо. І лише прочитавши їх, зрозуміємо, що хотів сказати письменник.

У цій розвідці будемо говорити про риси поетики філософського роману-притчі В. Голдінга та закладений у них актуальний авторський смисл. Аналіз тексту ґрунтується на герменевтичному прочитанні українського перекладу у контексті з його критичними інтерпретаціями та трактуванням у викладацькій практиці.

Різночитання «Володаря мух» починається вже тоді, коли читачам довільно подають найбільш інтегральну рису поетики – жанрову природу Голдінгового роману, хоча від початку творчої біографії митця ішлося про притчові структури в його інтелектуальній прозі. Проте й досі як тільки не визначають «Володаря мух»: «науково-фантастичний твір», пригодницький роман», «психологічний трилер», «антиутопія», «повість про / для дітей і підлітків», «молодіжна повість», «любителям пригод, гострих історій і телешоу “Останній герой”» (визначення беремо зі вказаних методичних статей та читацьких відгуків), «пародія» тощо. Це

останнє має на увазі пародію на пригодницьку повість популярного у Великобританії автора дитячої літератури – шотландця Р. М. Беллентайна «Кораловий острів» (R. M. Ballantyne, “The Coral Island” 1858), дотепно визначену Т. Гаврилівим як «такий собі вікторіанський соцреалізм, в якому панують оптимізм, ідилічність, гармонія» (Гаврилів, 2016).

Перш ніж стати письменником, В. Голдінг (1911–1993) закінчив Оксфордський університет, де вивчав і природничі науки, й англійську філологію; був шкільним учителем у період із 1938 по 1961 рік; підробляв клерком, пробував себе в драматургії; у час Другої світової війни воював (як морський офіцер королівського флоту). Літературою цікавився і пробував писати з юних років, але повноцінні його романи написано після війни. Від публікації 1934 р. збірки віршів (про яку Голдінг потім неохоче згадував) до дебютного роману минуло два десятиліття. Перші чотири прозові твори не були опубліковані, а рукописи загубилися. Закінчивши наступну книгу, Голдінг сім місяців розсилав рукопис по видавництвах, звідусіль отримуючи відмови. Зокрема поважне видавництво Faber&Faber охарактеризувало роман як абсурдний, нецікавий, порожній та нудний. Проте пізніше новий редактор цього видавництва таки дістав рукопис зі сміттевого кошика та наполіг на його публікації.

У 1954 р., жорстко відредагований, роман побачив світ під назвою «Володар мух» (початкова авторська назва – «Незнайомці зсередини»). Деякий час книга не користувалася популярністю й отримала досить неоднозначні відгуки. Після перевидання у 1959 р. роман поступово став бестселером у Великобританії та США, був перекладений; відповідно ставлення літературних критиків до нього змінювалося. 1955 р. В. Голдінга прийняли до Королівської літературної спілки, а згодом прийшло світове визнання.

Показово, що й сам В. Голдінг не вважав «Володаря мух» своїм кращим романом та не погоджувався, щоб цей твір залишав у тіні набагато сильніші, на його думку, наступні твори – «Нащадки» / «Спадкоємці», «Злодюжка Мартин», «Шпиль» (“The Inheritors” 1955, “Pincher Martin” 1956, “The Spire” 1964) та ін. – усього півтора десятка книг великої та малої прози, які відзначаються глибоким психологізмом, складною нарацією та образною символікою.

В. Голдінг відхиляв спрощені інтерпретації свого роману, запропоновані представниками різних течій англійського

літературознавства, філософами та психологами. Цим пояснюється і його неоднозначне ставлення до визначення власних творів як притч, виявлене вперше у лекції «Притча», прочитаній 1962 р. у США, а згодом опублікованій як есей. В одному з інтерв'ю письменник зізнався, що хотів би, щоб його романи розглядали передусім як міфи, а не як притчі, оскільки, на його думку, міф багатозначніший за притчу: «Я сприймаю притчу як прояв творчого обдарування, тоді як міф – сутнісне в найбільш первинному сенсі буття, де є ключ до існування, сенс буття та загальний життєвий досвід» (цит. за: Ліщинська, 2007: 58). Однак ранні Голдінгові романи таки відповідають ознакам давнього жанру притчі за двома неодмінними упродовж його тривалої еволюції ознаками – інакомовність та прихована за нею повчальність (на відміну від байки, де повчання сконцентроване у «моралі»).

Роман “Strangers from Within” / «Незнайомці зсередини» був задуманий як іронічний коментар-відповідь на пригодницький роман XIX ст., у якому втілені уявлення про правильних англійських юнаків, котрі внаслідок кораблетрощі опиняються на безлюдному острові та, подібно до Робінзона Крузо, розумно влаштовують свій побут і щасливо долають усі небезпеки, щоб після доблесних пригод повернутися назад змушненими. Однак ветеранський досвід В. Голдінга позбавив його будь-яких ілюзій щодо розумної природи *homo sapiens*: «Я почав розуміти, на що здатні люди. Кожен, хто пройшов війну і не зрозумів, що люди творять зло подібно до того, як бджола виробляє мед, – або сліпий, або несповна розуму» (цит. за: Нямцу, Литвинюк, 2011: с. 76). На прикладі групи дітей, змушених виживати поза цивілізацією, Голдінг показує, чим це екстремальне виживання дуже швидко може закінчитися – спаленням райського острова, загибеллю всіх, кого не врятують випадково.

Замість повчальної оповідки для юнацтва (на кшталт «Коралового острова») під пером Голдінга з'явився самостійний художній твір, хоча пародійні елементи залишилися – на них вказують алюзії (назва твору-попередника, імена його головних героїв – Ральф і Джек, епізод полювання на свиню тощо). Розповідь починається тим, що група британських хлопців потрапляє на безлюдний тропічний острів. І... на цьому схожість закінчується. В. Голдінг спростовує не так ідеї роману Р. Беллентайна про доблесть цивілізованої людини, згідно з якими британські хлопці здатні

створити на дикому острові гуманну цивілізацію, дотримуючись кодексу поведінки юних джентльменів, а й полемізує з просвітницькою гуманістичною ідеологією, яка домінувала в Європі починаючи з XVIII до середини XX ст. Головний об'єкт полеміки Голдінга з попередниками – знаменита книга просвітницької доби «Робінзон Крузо» Даніеля Дефо, тобто твір автора XX ст. є однією з «антиробінзонад»-антиутопій, традиція яких пішла саме з утопій, написаних у Великобританії¹, – він пригодницький лише за формою, однак апокаліптичний за духом. В антиутопіях, як відомо, головна риса – закладене в текст авторське попередження про небезпеки розвитку людської цивілізації.

Як зазначала С. Павличко, «в універсальності голдінговських героїв кореспондують і максимально розмиті контури історичного часу і простору. Та все ж у непрямій формі письменник торкнувся найважливіших соціальних проблем нашої епохи, котру не сприйняв і прийняв як епоху негуманну, небезпечну, апокаліптичну» (Павличко, 1993: 32).

На думку В. Голдінга, Друга світова війна показала, наскільки крихким є руссоїстський міф про природну доброту людини. Саме тому людське суспільство показане через групу дітей, до того ж чітко поділених за віком: підлітки 10–13 років та діти дошкільного й молодшого шкільного віку. Тим самим Голдінг руйнував ще один міф – про безгрішну природу дитячої душі. Головний умовний прийом у його оповіді – містка алегорія суспільної структури: перебування групи англійських хлопчиків на острові уособлює процес становлення суспільного устрою. У будь-якому суспільстві є дієздатні його члени й ті, якими спільнота мусить опікуватися; власне, якістю опіки – виховання, навчання, лікування, правозахисту, благоустрою спільного простору тощо – ми вимірюємо гуманність та ефективність суспільного ладу в сучасному світі. Тому й зображені діти двох вікових груп, хоча точна їхня кількість не названа, а докладніше показані лише кілька підлітків.

Усі разом діти на острові – мікромодель людського роду на Землі (не випадково острів схожий на корабель – давній символ людської спільноти у безбережному життєвому морі), де є все для виживання: благодатний клімат, вода та цілком безпечний ліс, їстівні

¹ Див. докладніше: (Нямцу, Литвинюк, 2011: 77).

плоди, тварини, на яких можна полювати, немає хижаків чи отруйних змій. Тобто ніщо не заважає людям жити. Усе є, крім доброї волі членів спільноти підтримувати той порядок, який забезпечить майбутнє та збереження людського образу «за подобою Божою», відповідно до природних людських прав, про які, до речі, хлопчики знають, але згодом втрачають орієнтацію щодо моральних цінностей.

Розвиток сюжетної дії показано в антиутопічному напрямку – до неминучого самознищення природного життя на острові. Власне, й почалося з катастрофи: через війну, розв'язану дорослими, від яких діти чекають порятунку, трапилася аварія (вона не показана: зав'язкою сюжетної дії є перша зустріч Ральфа та Рохи на березі біля лагуни), діти опинилися самі на острові. Захоплена своєю війною, доросла цивілізація згодом нагадує про себе мертвим тілом парашутиста з підбитого літака, якого в подальшому діти вважатимуть жахливим Звіром. А в розв'язці несподівана поява катера з офіцером у парадній формі англійського морського флоту – шанс на спасіння всупереч логіці реальних подій. Шанс урятуватися – як момент для осмислення помилок, про які щойно прочитано. Ще один аргумент щодо присутності притчової моделі у жанровій структурі «Володаря мух», адже така розв'язка хоча й не подає очевидної «моралі», однак досить однозначна.

Автор створює символ величезної сили – палаючий острів, на якому врятовані завдяки щасливому збігові обставин дітлахи настільки захоплені братовбивством (аналогія до цілого людства), що не думають про реальну небезпеку, а в фіналі усе, що пов'язує їх із рятунком та цивілізацією, сконцентровано в «*ошатний обрис далекого крейсера*» на обрії, з якого приплив катер з офіцером та озброєними моряками. Чи залишилася ще десь та гуманна цивілізація? – ставить питання Голдінг. «Хіба якби там було все прекрасно, звідти евакуювали б дітей? Хіба Ральф вертається не в світ, де точиться атомна війна? Хіба останнім словом роману не є слово “крейсер”? Хіба не парадоксально, що саме це слово – завершальне і єдине, обране випромінювати певність, надійність? Надійність останнього твердого виступу над незглибною прірвою?» – коментує Т. Гаврилів питання про те, чи є художній світ Голдінга безнадійним (Гаврилів, 2016).

А він такий, яким і мусить бути у філософському романі-антиутопії: без оглядки на читацькі очікування гепі-енду лунає

серйозне попередження про кінець, якого мусить очікувати людство, якщо воно й далі вестиме руйнівні війни. Прямого повчання автор не висловив, однак воно мусить бути прочитане реципієнтом у результаті інтелектуальних зусиль.

Щоб бути певним, чи правильно розуміємо авторське інакомовлення, звернімо увагу не лише на сюжет, а й на конфлікт. Хто та яким чином вступає у протиборство, котрим рухається сюжетна дія? І чи лише вчинки персонажів (зокрема головних конкурентів на роль лідера – Ральфа і Джека Меридью) виявлені як протиборство? Насправді розвиток подій у романі не стільки залежить від поведінки цих двох, скільки від дій чи бездіяльності всіх інших – усі діти є складовими «колективного героя», вони так чи інакше причетні до вибору – і того, який роблять самі, і того, який робиться поза ними. Як і в реальному суспільному житті. Ще й тому Голдінг показав саме англійських хлопчиків (а не з наміром найбільшої вірогідності зображення чи ще з якихось міркувань): англійська демократія уособлює класичний зразок політичного устрою, вона найстарша та найавторитетніша структура такого типу в реальній людській історії, і те, що всі персонажі сприймають традицію англійської демократії як найпридатнішу для наслідування, не раз підкреслено в тексті. *«Нам треба мати правила і підкорятися їм. Врешті, ми ж не дикуни. Ми англійці, а англійці завжди і в усьому найкращі»*, – каже Джек у перший же день, коли всі хлопці сповнені щирих намірів жити «за правилами».

Діти не допускають у свою свідомість сумніву, що спасіння прийде швидко, натомість захоплені перспективою володіння незайманим розкішним островом: *«Це наш острів»*; *«Все це наше»*, – захоплено повторює Ральф, а з ним радо погоджуються всі, крім Рохи. При найменшій Рошиній спробі спонукати до якихось раціональних дій підбадьорюють себе очікуванням райського відпочинку: *«Ждучи порятунку, можна чудово побавитися на острові»*. Але хіба не так живуть із дня на день більшість пересічних громадян, очікуючи від політиків обіцянок про неодмінні «покращення» й «реформи» та звітів про «досягнення»? Популізм – найупливовіший штиб політики в сучасному світі, особливо у країнах «молодих» демократій.

Напруження, а згодом ворожнеча і злочини на острові показані невідворотними не тому, що Джек Меридью бореться за місце лідера

з Ральфом (фактично він і так посідає місце неформального лідера – Голдінг показав закономірності стосунків у так званих неформальних групах, завдяки своєму учительському досвідові, досить реалістично й переконливо), а тому, що не приносять успіхів спроби налагодити життя «за правилами». Бо всі хлопці готові розважатися й відпочивати, але ніхто не поспішає робити необхідне, і немає жодних впливових способів проконтролювати роботу кожного, крім його власного сумління.

Те, що найкращі наміри дітей не справдилися, а зусилля організувати розумний лад провалилися, відлунює гіркою авторською іронією, коли у фінальну сцену вплітається трагічна нота – у словах про непоправні помилки, вчинені на острові, про *«темноту людського серця»*: діти плачуть, *«заражені тим самим почуттям»*, із яким Ральф згадує *«колишню невинність»* та загибель мудрого Рохи. А прибулий офіцер, прикро вражений і стривожений цим вибухом горя, не знаходить нічого більш втішного, як сказати: *«...здавалося б, англійські хлопчики – ви ж усі англійці, правда? – зможуть якось краще дати собі раду...»*.

Найважливіша та найактуальніша авторська думка, висловлена в романі у формі притчі-попередження, – про недосконалість і хисткість суспільної споруди, яку в сучасному світі вважаємо найбільшим досягненням людства – демократії. Хоч і знаємо афоризм відомого англійського політика Вінстона Черчилля: демократія – найгірша модель людського устрою, біда лише в тому, що кращої людство так і не вигадало. За Голдінгом, ця модель хистка іманентно, тобто навіть тоді, коли на неї ніхто не зазіхає (ніхто з персонажів не мав такого наміру). Задум хлопців провалюється, оскільки успіх і тривкість демократичної суспільної системи залежать не від окремого рішення чи лідера, а від повсякчасних зусиль кожного громадянина в системі та від вибору, який так само треба робити повсякчас, крок за кроком. Наступний крок уже буде залежати від попереднього, від здатності вибирати розумно, осмислювати зроблене, врахувавши помилки та спрогнозувавши наслідки. Натомість хлопці, котрі дружно підтримали Ральфа на перших зборах, скоро опиняються під жорстким керівництвом Джека та авторитарним тиском у його «племені», пішовши за ним добровільно. Чи не актуально в наш час, коли бачимо стрімке перетворення «керованих демократій» наших

північних та північно-східних сусідів у щось прямо протилежне демократії?

Власне, у творі Голдінга поворот відбувається у розділі 8-му («Темрява в дарунок») поза зовнішньою сюжетною дією, ніби непомітно для читача, бо автор-оповідач не повідомляє про чиєсь окреме рішення чи вчинок. Згодом дітям уже не доведеться вибирати, усі мусять лише підкорятися й часом іти проти власної волі та сумління (як Ерік-і-Сем). Усіма управлятиме страх: спочатку лише Роха інстинктивно лякається Джекової некерованої агресії та маленькі діти бояться Звіра, невдовзі Звір стане пострахом для всіх, не виключаючи й ватажка Джека. Той пропонує легший крок, ніж Ральф, – «забути звіра», віддавши йому частину мисливської здобичі: «Можє, він [Звір] нас за це не рушить». Формується нова, об'єднана страхом перед зовнішнім ворогом спільнота, котра творить собі ідолів та ритуали поклоніння й підкорення. І жоден у цій спільноті вже не здатний думати – показані наслідки дій, а не наміри. Але й перед тим Голдінг повсякчас показував своїх героїв – Ральфа, Джека, Еріка-й-Сема, навіть Саймона – у стані розгублення, нездатності висловити думку та навіть сформулювати її у власній голові.

Жодна з практичних та розумних справ, намічених демократичним способом за підказками розумника Рохи, – запалити й підтримувати вогонь, який би привернув до острова корабель рятівників, побудувати курені, які би захищали дітей у негоду, постійно наглядати за малюками (про хлопчика з родимою плямою на обличчі, який невідомо де подівся після першої пожежі, воліють не згадувати), – не увінчається справжнім успіхом. Щось необхідне для спільного виживання роблять лише кількоро із хлопців-підлітків – Ральф, Саймон, Ерік-і-Сем та гаряче підтримує Роха (нездатний працювати фізично через дихавицю та короткозорість, а потім майже сліпоту, на яку його прирекли сильніші хлопці, відібравши окуляри). Натомість Джек скеровує організовану колишньою дисципліною групу хористів на привабливіші для себе й загалу розваги – полювання (його необхідність у житті дітей не показана автором: хлопці не встигли по-справжньому зголодніти й виснажитися фізично, хоча дуже швидко занедбали гігієну), бенкети та жорстокі ритуали гри у «плем'я» з його Володарем Мух.

Автор не показав події на острові у якійсь логічній чи психологічній зв'язності й послідовності (включно з аварією літака, з

якої все почалося, але згадано про неї побіжно), оскільки до осмислення пережитого ніхто з героїв не здатний, розібратися у причині страху намагається лише Саймон. Обриси художнього часу досить розмиті, дія може тривати як кілька днів (у дослідженні Оксани Литвинюк указано вісім днів (Нямцу, Литвинюк, 2011: 167)) чи тижнів, так і місяці. Хіба хтось із читачів зауважує, за скільки часу тіло парашутиста встигло зігнати й розкластися так, що в 9-му розділі («Обличчя смерті») Саймон бачить оголений череп? Однак усі ці деталі й особливості належать до неодмінної для притчі художньої умовності, а не до авторських «недоліків», доки вони не заважають прочитати головного.

Образи-характери п'яти підлітків, яких автор змалював яскравіше за інших, теж цілком відповідають поетикальним характеристикам притчі: кожен із персонажів має архетипне ядро, на яке накладаються конкретні індивідуальні риси, щоб він став реальним у читацькій уяві. Ральф уособлює риси демократичного лідера, якими володіє або які йому приписують інші діти, дивлячись на «ясноволосого» спритного підлітка: розважливість, поміркованість, здатність не втрачати здорового глузду, відчуття відповідальності, дружелюбність, фізична привабливість та вправність. Його антипод Джек є втіленням лідера авторитарного – йому притаманні незалежність, агресія, амбіції щодо власної першості, ініціативність, швидкий, хоч і недалекий розум, здатність до безапеляційних жорстких рішень, наполегливість, нетерпимість до слабких та прагнення впокорювати їх, відсутність емпатії, – усе це досить швидко дає йому перевагу над Ральфом.

Щодо характеристик «позитивний» чи «негативний», то їх не варто застосовувати щодо психологічної прози Голдінга, оскільки вони відносні й цілком суб'єктивні: сила та вправність, які нібито для всіх є позитивними, обертаються агресією та злісним приниженням аутсайдерів групи (як зараз би сказали – булінгом, про який нарешті заговорили як про неодмінну рису реальної поведінки в дитячих колективах), але й легковажність Ральфа, сприйнята всіма як дружня відкритість та почуття гумору, приносить аутсайдерові Росі гірке розчарування. Саме Ральф дав усім хлопцям привід називати Роху дошкульним прізвиськом, у відповідь на його довіру навіть не спитавши про справжнє ім'я. Або Саймонові якості – вдумливість, чуйність, інтуїція, здатність до сумнівів та самоаналізу – це добре чи

погано? Через них усі діти, навіть розумний і чутливий Роха, мають Саймона за хлопця «*несовна розуму*».

На противагу спрощеній схемі «позитивні vs. негативні персонажі», образна структура філософського роману Голдінга сприймається рівноцінною його філософським ідеям, якщо визначити універсальні відповідники усім архетипним персонажам. Чому, крім Ральфа та Джека, докладніше показані всього кілька підлітків – Роха, Саймон, Роджер та близнюки Ерік-і-Сем? Бо вони займають відповідні місця у структурі не лише стихійного дитячого колективу, а й будь-якої людської спільноти.

Роха – єдиний із підлітків, хто повсякчас здатний до раціональної поведінки. Його знання та розум, однак, не очевидні для інших дітей або не приваблюють їх, натомість викликають агресію та бажання принизити розумнішого, але слабшого за себе. «*Заткни пельку!*» – постійно лунає в устах Джека, який не терпить переваг над собою. А хіба в будь-якому суспільстві не раді цькувати «розумників» із будь-якого приводу ті, хто належить до посереднього загалу? Фізичні вади (зайва вага, незграбність, короткозорість) роблять Роху вразливим та боязким, але й розум не приносить йому користі там, де на нього ніяк спиратися, коли все навколо стає ірраціональним.

Саймон міг би бути Росі найнадійнішим другом (та й будь-кому із хлопців), однак він – дивак і самотник, його хворобливість (епілепсія?) та індивідуалізм відділяють його від усіх і прирікають на роль жертви так само неухильно, як і Роху – його фізична незграбність та розум. В образі Саймона мало звичайних хлоп'ячих рис – це один із Голдінгових персонажів «не від світу сього», оскільки в ньому втілено рідкісний архетип людського Духу, а не природної посередньої людини. Чим виділяється Саймон серед хлопців? Емпатійність, відповідальність, інтуїція, альтруїзм, потреба і здатність дивитися в очі власному страхові та долати його – рідкісне поєднання рис, притаманних одиницям серед людей. Це дає підстави багатьом дослідникам порівнювати хлопчика з Ісусом Христом. Саймонові належать слова про те, що Звір – «*це ми самі*» (розділ 5 – «Звір з моря»), так і не почуті іншими хлопцями.

При обговоренні роману часом проводимо гру в асоціації: треба пов'язати з кожним з архетипних персонажів-підлітків лише одне-два ключові слова, але за найточнішою та наймісткішою асоціацією.

Асоціації зазвичай різні, найчастіше такі: Ральф – демократичний лідер, Джек – воля й агресія, Роха – раціональність, Роджер – ірраціональна жорстокість, Ерік-і-Сем – людина натовпу (без індивідуального обличчя, тобто схожа на будь-яку іншу людину)... Однак щодо Саймона, як правило, гравці не згадують найголовнішого слова – совість. Хоча основою людського Духу, який рухає суспільним прогресом, є індивідуальне сумління, тобто людська совість. Ідеальна міра людської відповідальності, притаманна лише поодиноким жертвним особистостям, стала такою несучасною, що рідко й згадується у повсякденному суспільному житті.

Роджер, як і Саймон, показаний у Голдінга скупими, але виразними штрихами, причому варто звернути увагу на наративні особливості. На початку сюжетної дії психологічне фокусування оповіді (тобто чийми очима автор-оповідач показує те, що відбувається) стосується переважно Ральфа, Рохи, Джека, але іноді й Саймона та Роджера. Роджера – принаймні в одному з епізодів 4-го розділу, де цей підліток спостерігає за малюком Генрі, не насмілюючись поцілити в нього камінцем: «...руку Роджерову скеровувала цивілізація, яка нічого про нього не знала і лежала в руїнах». Однак надалі Роджер показаний уже не «зсередини», а лише зовні: він виконує накази Джека або сам віддає жорстокі накази та проявляє злочинну ініціативу – саме він скотив той камінь, який розчавив Роху, і наказав «загострити палицю з обох кінців», коли «плем'я» полювало на Ральфа. А щό відбувається в його голові і щό керує його вчинками, читачі вже не бачать – цивілізація відступила перед темним мороком ірраціонального зла, яке розростається в цьому хлопцеві. Натомість Саймон майже до останньої своєї хвилини показаний саме крізь призму його свідомості, оскільки цей хлопчик і втілює сумління – ознаку духовності в людині.

Третьоособова авторська оповідь у романі – надзвичайно чутливий показник того, що відбувається на острові. Окрім змінного фокусування, яке наближає до читачів того чи іншого з персонажів, визначає освітлення епізодів та їх композицію, вона має ще й особливий рівень насичення деталями символічного характеру: прекрасна мушля, вогонь, Рошині окуляри, свиняча голова на палі, яка згодом «оживає» й перетворюється на страхітливого Володаря Мух (буквальний англійський переклад імені Вельзевула з гебрайської мови Старого Завіту), розмальовані машкари замість

дитячих облич, загострена з обох кінців палиця (символ насильства), обрис крейсера на обрії – далеко не повний перелік деталей, у які автор уклав, окрім прямого значення, ще й символічний або алегоричний зміст. Це й дозволяє філософському романові набувати актуального підтексту та водночас підкреслювати визначеність авторських висновків-попереджень, задавати читачеві орієнтири прочитання.

Наукова новизна

Тиражовані в науково-критичній та методичній літературі стереотипи не дозволяють побачити філософську глибину роману «Володар мух», і в результаті твір викликає читацьке розчарування. Найбільш поширений стереотип – в романі йдеться про «одвічну боротьбу добра і зла», показаних через деградацію дітей на острові. Нібито автор показав присутність Звіра в людській душі, витоки людської жорстокості тощо. Натомість пропонуємо прочитання твору В. Голдінга як гостроактуальної для свого часу (середина ХХ ст.) антиутопії, коли постала загроза ядерної світової війни й очевидним було домінування тоталітаризму у світовій політиці. І водночас це прочитання роману-притчі, актуальної повсякчас, оскільки показує відповідальність кожної людини за суспільний устрій, у якому людина живе, за кожен свій крок як представника людської спільноти.

Висновки

Якщо перерахувати найважливіші риси поетики сучасного роману-притчі «за Голдінгом», виходить досить короткий перелік (перші дві характеристики притаманні притчі від початків її жанрової еволюції, наступні характеризують конкретний роман і показують, що цей перелік можна розширити, якщо порівняти з іншими творами притчової форми):

- присутність інакомовлення: увесь сюжет «Володаря мух» є алегорією розвитку людської цивілізації, відзначається подвійним характером (пряме зображення дітей на острові й універсальне – у підтексті читаємо про все людство);
- повчальність / однозначність розв'язки, якою завершується розвиток сюжету, характерного для антиутопій (розв'язка є авторським попередженням для людства про небезпеку самознищення);
- архетипний характер головних образів-персонажів: вони представляють людське суспільство в мініатюрі;

- локалізація хронотопу: дія зосереджена на острові та стиснута в невеликий проміжок часу, щоб читач легко охоплював універсальне зображення – людство в мініатюрі;
- символічний або алегоричний характер деталей, якими насичена авторська розповідь.

Література

Володар мух (2021). *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Володар_мух (доступ: 25.07.2021).

Гаврилів, Т. (2017). То було вбивство: рец. на: Вільям Голдинг. Володар Мух. Переклад з англійської Соломії Павличко. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 304 с. *Zbrucʹ* (31.01.2017). URL: <https://zbruc.eu/node/61662> (доступ: 25.07.2021).

Голдинг, В. (2015). Володар мух: роман / пер. з англ. С. Павличко. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».

Купити книгу Володар мух (2021). URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/volodar-muh.html#tab-reviews> (доступ: 25.07.2021).

Ліщинська, Н. М. (2007). *Парадигма зла в сучасному українському, польському й англійському романі (Валерій Шевчук, Стефан Хвін, Вільям Голдінг): дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 – порівняльне літературознавство*. Тернопіль. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1571/1/Dysertacia_Ліщинська.PDF (доступ: 23.07.2021).

Нямцу, А., Литвинюк, О. (2011). *Міфопоетика Вільяма Голдінга: монографія*. Чернівці: Чернівецький національний університет.

Павличко, С. Д. (1993). *Лабіринти мислення: інтелектуальний роман сучасної Великобританії*. Київ: Наукова думка.

References

Volodar mukh (2021). [Lord of the flies]. *Wikipedia*. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Володар_мух (in Ukrainian).

Havryliv, T. (2017). To bulo vbyvstvo [That was a murder]. *Zbrucʹ* (31.01.2017). Available at: <https://zbruc.eu/node/61662> [in Ukrainian].

Golding, W. (2015). *Volodar mukh: roman*. [Lord of the flies. The novel] (S. Pavlychko, trans.). Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia (in Ukrainian).

Kupyty knyhu Volodar much (2021). [To buy the book “Lord of the flies”]. Available at: <https://www.yakaboo.ua/ua/volodar-muh.html#tab-reviews> (in Ukrainian).

Lishchynska, N. M. (2007). *Paradyhma zla v suchasnomu ukrainskomu, polskomu y anhliiskomu romani (Valerii Shevchuk, Stefan Khvin, William Golding)* [Paradigm of Evil in modern Ukrainian, Polish and English novel (Valerii Shevchuk, Stefan Khvin, William Golding)] (PhD Thesis). Ternopil. Available at: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1571/1/Dysertacia_Ліщинська.PDF (in Ukrainian).

Niamtsu, A., Lytvyniuk, O. (2011). *Mifopoetyka Viliama Holdinha* [Mythopoeitic of William Golding]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet (in Ukrainian).
Pavlychko, S. D. (1993). *Labirynty myslennia: intelektualnyi roman suchasnoi Velykobrytanii* [Labyrinths of thinking. Intelligent novel of modern Britain. Monograph]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Nadiia Koloshuk. Let's read the novel of W. Golding "Lord of the Flies".

The research is an attempt to stop the gaps in methodical developments of lessons and in textbooks on the history of world literature of the 20th century. The speech goes about contradictions in the reception of the debut novel-parable "Lord of the flies" of William Golding, the English classic writer of the 20th century. They bring over to obvious simplifications of the actual content of the novel in our practice of the school and university study of world literature. We talk about stereotypes that do not allow us to see the philosophical depth of this novel. They are circulated in scientific and methodical literature and caused readers' disappointment. The most widespread stereotype is that allegedly the novel says about the abstract fight of good vs. evil, which is shown through children degradation on an island. Allegedly an author showed the being of Beast in the human soul, sources of human cruelty etc. But we offer reading of work of Golding as a sharply actual one for the time (middle of the 20th century), when the threat of nuclear world war appeared, when prevailing of totalitarianism became obvious in a worldwide policy. This work remains to be constantly urgent, as it shows everybody's responsibility for the framework of society, in which our society lives. An aim of this research is the attentive reading of the implication through the understanding of the authorial intention, expressed due to poetics of the philosophical novel-parable. Its most characteristic signs, on the example of "Lord of the flies", are such ones: 1) there is a hidden meaning, implication: all plot is the allegory of development of human civilization, an image has a double sense (a direct image is a history of the children on an island; universal one – an implication says about all humanity); 2) the homily is in that how the development of plot completes; such denouement is inherent to anti-utopias (it is the author's warning of the danger of self-destruction for humanity); 3) archetypical features of main characters-personages: they present human society in a miniature; 4) localization of chronotope: an action is concentrated on an island and compressed in the small interval of time, that a reader embraced the universal miniature of humanity; 5) symbolic or allegoric features of details by which an author's narration is saturated.

Key words: the novel-parable "Lord of the flies", William Golding, anti-utopia, reader reception, actuality of philosophical work, poetics, implication, allegory.

Колошук Надія Георгіївна – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0001-6656-2004>; n_koloshuk@ukr.net